

„PROVERBELE” LUI IULIU ZANNE – OPERĂ-TESTIMONIU, LA VERSAILLES¹

STELIAN DUMISTRĂCEL, PETRONELA SAVIN

Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” Iași /
Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău
steliand@uaic.ro, savin.petronela@ub.ro

Cuvinte-cheie: Iuliu Zanne, proverbe, diplomație, entitate statală, identitate românească.

Keywords: Iuliu Zanne, proverbs, diplomacy, state entity, Romanian identity.

1. Chiar prin titlu, vrem să facem cunoscută ideea că numeroase cercetări ale secolului al XIX-lea din domeniul filologiei au fost raliate proiectului Marii Uniri, ilustrând, involuntar și în parte indirect, dar esențial, unitatea etnică, lingvistică și culturală a vorbitorilor din spațiul carpato-dunărean. La mijlocul secolului al XIX-lea, evidențierea unității de limbă și de cultură a tuturor românilor devenise o prioritate. Se conturase ca ideal național dezideratul de a realiza o gramatică, o ortografie unică, un dicționar explicativ, o colecție de literatură populară a tuturor românilor. Toate aceste sarcini au fost asumate de *Societatea Literară Română*, înființată în 1866, devenită, în 1867, *Societatea Academică Română*, iar în 1879, *Academia Română*². Aceste politici culturale erau menite să facă vizibilă unitatea de spirit și de limbă a românilor.

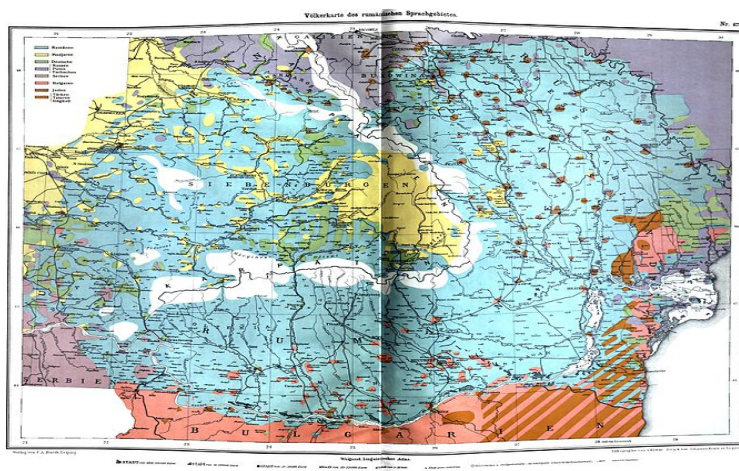
La încheierea Primului Război Mondial, în lumea politicii, statutul dacoromânei a fost unul dintre factorii luați în considerație din perspectivă geopolitică: obținerea unui anumit statut pentru teritoriul locuit de vorbitorii acestui idiom, cu efecte asupra proiecției și organizării statale. De fapt, în discuție era

¹ Cercetările pentru această lucrare au fost susținute printr-o finanțare din cadrul proiectului PN-III-P2-2.1-PED-2019-5092, contract nr. 569PED2020, *Colecție digitală a patrimoniului alimentar românesc și transfer spre societate* – FOODie.

² În primul statut al Societății, misiunea acesteia era formulată astfel: „Secțiunea literară se ocupă cu diversele chestiuni filologice, destinate a cultiva, a curăți, a regula, a înavuți și a perfecționa limba română; organizează misiuni lexicografice pentru compunerea unui Dicționar român, cât se poate mai complet și mai rațional, așa încât să poată fi dreptariul limbei” (Seche 1966: 133). De asemenea, se urmărea „sprijinirea unor culegeri de folclor, condiționată de o severă examinare a autenticității lor” ca surse ale adevăratei „românități” (Mușlea 2005: 63-68). Instituția susținea cercetarea sistematică a faptelor de limbă și de cultură tradițională tutelând complexe acțiuni de culegere prin intermediul chestionarelor. Aceste activități erau impulsionate prin acordarea de premii pentru elaborarea unor lucrări pe teme fundamentale (Timoce-Mocanu 2013: 37).

continuarea ideilor secolului al XIX-lea, al „naționalităților”, privitoare la eliberarea și independența națională a popoarelor ce se aflaseră sub dominația unor state de altă naționalitate, limbă și (uneori) religie, tendință legitimată și prin întrebuițarea *unei limbi comune*, profesându-se cunoscutul principiu al autodeterminării naționale. Ca drept „al popoarelor”, acesta a figurat printre cele 14 puncte ale programului propus de președintele american Woodrow Wilson la Conferința de Pace de la Paris (1919–1920).

Așadar, o condiționare lingvistică a noii entități statale românești se încadra în precepte privind existența unei tradiții culturale, a unei psihologii populare comunitare. Acestor exigențe, delegația română invitată la conferință le-a răspuns, documentar, și prin prezentarea, printre altele, a lucrării, monumentale, a lui Iuliu Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia* (10 volume, tipărite între 1895–1912), a colecției revistei *Convorbiri literare*, cu apariție începând din 1867, și a unei lucrări de geografie lingvistică a profesorului german Gustav Weigand, intitulată *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes* („herausgegeben auf Kosten der rumänischen Akademie in Bukarest von Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig, Johann Ambrosius Barth, 1909”). Din acest „Atlas lingvistic al teritoriului dacoromânesc”, a interesat, în mod deosebit, harta de încheiere (67), cu titlul *Völkerkarte des rumanischen Sprachgebietes* (așadar harta etnică a teritoriului lingvistic românesc), pe care o reproducem mai jos (Harta 1).



Harta 1

Pe harta lui Weigand apar marcate toate zonele locuite de români și în care se vorbește limba română (zone anchetate de Weigand) din arealul cuprins între Dunăre, sud-vestul Banatului românesc, câmpia Tisei, Carpații nordici, bazinul fluviului Nistru, respectiv, reprezentând Dobrogea, fără a omite marcarea spațiilor

din interior în care se vorbeau alte limbi (maghiara, dialecte germane, bulgara, ucraineana și turca; pentru prezentarea zonelor populate de alte etnii; cf. Coroliuc 2013: 319–320). Această hartă, folosită la Conferința de Pace de la Paris (cf. Arvinte 1992–1993: 41) pare că ar fi fost... proiectată din perspectiva trasării granițelor de sud-vest și de nord-vest ale României, în lipsa unor alte delimitări, anterioare, în zonele respective.

2. Revenind la tema articolului nostru, se pune problema motivării alegerii lucrării monumentale a lui Iuliu Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia (1895–1912)*³, ca dovadă a românității pe un teritoriu care poate fi circumscris hărții lui Weigand.

2.1. Trebuie să pornim în primul rând de la receptarea generală a acestei lucrări. Colecția lui Iuliu Zanne a fost premiată de Academia Română îndată după publicare, fiind recunoscută ca o premieră în spațiul european. Despre această colecție filologul praghez Jan Urban Jarník, în 1895, scria „Este și în privința aceasta ceva ce cu greu se află și la alte națiuni poate și mai bogate și cu o literatură mai veche decât cea română” (Datcu 2004)⁴.

Titlul principal al lucrării, cu referințele teritoriale menționate, a fost un argument hotărâtor al alegerii acestei probe. Prezența proverbelor românești pe întreg teritoriul carpato-danubian reprezintă o dovadă pentru vechimea graiurilor vorbite de aceste populații. Subtitlul colecției, *Proverbe, zicători, povățuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și cimilituri cu un glosar româno-frances*, lămurește faptul că materialul antologat depășește categoria proverbelor, încadrându-se în denumirea integratoare pe care Iuliu Zanne o sugerează, aceea de *fraze repetate*⁵. Nu trebuie ignorată nici valoarea prezenței unui glosar româno-francez care face opera accesibilă și de interes și cititorului străin. Evident, covârșitor este și volumul materialului lingvistic, colecția lui Iuliu Zanne reprezentând unul dintre cele mai extinse corpusuri frazeologice la nivel european, care nu a fost depășit până acum în cultura românească; cele zece tomuri cuprind circa 8.000 de pagini de text tipărit.

³ O prezentare a rolului colecției lui Iuliu Zanne la evoluția frazeologiei este descrisă pe larg în capitolul „*Proverbele românilor... (1895–1912)*, publicate de Iuliu Zanne – o emblemă a preocupărilor pentru înregistrarea, compararea și studiul frazeologismelor”, în Savin 2018: 95–106.

⁴ În ciuda valorii în general recunoscute, așa cum afirmă Otilia Hedeșan (2004) sau Mugur Vasiliu (2003), colecția a cunoscut o valorificare științifică redusă timp de un secol. A fost republicată în două antologii esențiale (prima, la București, la Editura Tineretului, 1959, iar a doua, vol. I–II, la Cluj, la Editura Dacia, 2006), într-o ediție anastatică (vol. I–X, la București, Asociația Română pentru Cultură și Ortodoxie „Scara”, 2003–2004), iar recent, în 2019, a fost publicată o ediție critică în două volume, îngrijită de Roxana Vieru și prefațată de Ioan Milică la Editura Vasiliana '98, Iași.

⁵ Iuliu Zanne explică mecanismul creării structurilor fixe astfel „Îndată ce s-au întrunit mai mulți oameni ca să trăiască la un loc, firea lucrurilor a impus oarecare reguli care se întipăriră pe nesimțite în mintea lor, prin întrebuițarea câtorva *fraze repetate* (subl. n.) în raporturile lor de toate zilele” (Zanne, *op.cit.*, vol. I, p. XVII). Este remarcabilă compatibilitatea dintre concepția lui Iuliu Zanne despre mecanismul de creare și funcționare a *frazelor repetate* și viziunea lui Eugeniu Coșeriu despre categoria *discursului repetat* care reprezintă „tot ceea ce în vorbirea unei comunități se repetă într-o formă mai mult sau mai puțin identică sub formă de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment, lung sau scurt a «ceea ce s-a spus deja»” (Coșeriu 2000: 258–259).

Însă dincolo de imaginea de ansamblu impresionantă a acestei colecții, caracterul științific al demersului cercetării este unul evident. Lucrarea a fost rodul unei concepții coerente, fundamentată pe principii de adunare, organizare și de redare a materialului lingvistic formulate de autor încă din 1876 (vol. I, p. X–XI): indicarea, cu mare acuratețe, a contextului în care a fost cules proverbul⁶, redarea tuturor variantelor înregistrate cu număr de ordine⁷, organizarea alfabetică a materialului în categorii tematice⁸, explicarea fundamentului cultural al structurilor fixe⁹, acoperirea tuturor categoriilor de „fraze repetate”¹⁰, compararea structurilor frazeologice românești cu cele ale altor limbi¹¹.

Volumele I–VII cuprind 18.940 tipuri de proverbe și zicători, în afară de numeroasele variante ale acestora, la care se mai adaugă cele 4.500 de tipuri suplimentare din culegerile ulterioare, incluse în volumele IX și X (Bîrlea 1974: 325). Pentru primul volum, acest corpus a fost obținut prin excerptarea de exemple din 294 de surse scrise¹², prin corespondența cu 340 de raportori benevoli, cei mai mulți dintre aceștia, învățători din toate regiunile locuite de români, România, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia și prin culegerea de informații prin anchetă directă (vol. I, p. XLIX).

Tot materialul este organizat în 23 de capitole, în ordine alfabetică, cu citarea exactă a sursei, indicarea, printr-un semn grafic suplimentar, a contextului cultural

⁶ „Să ne pătrundem de ideea că nu e destul să culegem și să publicăm de-ale poporului, ci mai trebuie să știm cum să culegem și cum să publicăm ceea ce am cules, să învățăm întâia dată că orice poezie, orice obicei, orice proverb, orice frântură de limbă își are împrejurările firești, în care a luat naștere, și trebuie spuse neapărat; că nevoia sau plăcerile ce le-au născocit, legile după care au fost puse în via rostire a românilor nu pot fi nesocotite cu ușurință căci atunci nesocotim propria noastră lucrare. [...] Să păstreze cea mai mare scrupulozitate nu numai în fidela reproducere fără să încerce să le îndrepte sau să le potrivească, ci în citarea autorilor, cărților, localității de unde reproduce orice frază, orice proverb, notându-le edițiile, paginile, anii și orașele în care au apărut, într-un cuvânt, toate izvoarele de care se folosește și pe care poate să vrea și alții să le consulte”.

⁷ „Cela ce culege și publică produceri populare să nu pregete de a le însoți de toate variantele ce ar găsi și de a da fiecăreia un număr de ordine care să înlesnească a lor citare”.

⁸ „Să le împartă în categorii, după obiectele despre care tratează și după cum se raportează la religie și mitologie, la plante și minerale, la timp, la istorie, la obiceiuri etc., așezându-le în fiecare clasă după ordine alfabetică”.

⁹ „Să nu uite a trece în note, fie cât de pe scurt, explicarea și istoricul proverbelor arătând datinile și împrejurările care le-au dat nașterea și în care sunt întrebuințate”.

¹⁰ „Deosebit de proverbe, să nu uite ghicitorile, idiotisme, frământările de limbă, diferitele locuțiuni uzuale, formule și ghicitori, spuse în datini, în petreceri, în jocuri, în vorbirea și în viața de toate zilele a românului”.

¹¹ „În sfârșit, dacă împrejurări de tot felul nu i-or sta împotrivă, să le compare cu ale altor națiuni, spre a vedea câte și cum sunt introduse, de la cine am imitat pe unele, ce schimbări am introdus într-altele”.

¹² „Principalele surse literare au fost colecțiile Pilde, povățuiri, cuvinte adevărate și povești..., de Iordache Golescu, Proverbele Românilor, de I.C. Hințescu, Povestea vorbei, Anton Pann, dicționarele timpului, operele cronicarilor și scriitorilor contemporani autorului”.

din care provine proverbul¹³, glosarea acestuia, alăturarea variantelor și, în unele situații, a originii frazeologismului sau a unor echivalente străine, la care se adaugă, la sfârșitul fiecărui tom, amplele glosare, român-francez, macedo-francez, istro-francez.

Capitolele sunt: I–II Natura fizică; III Despre animale; IV Omul și organele sale; V, VI, VII Despre viața fizică; VIII, IX, X Despre viața socială; XI Proverbe istorice; XII Credințe, eresuri, obiceiuri; XIII, XIV, XV, XVI Despre viața intelectuală și morală; XVII Povețe și opriri, maxime, sentințe, pilde filosoficești; XVIII Maxime extrase din diferiți autori români; XIX Povățuiri și cuvinte adevărate (Iordache Golescu); XX Asemănări (Iordache Golescu); XXI Asemănările în literatura populară; XXII Eresuri; XXIII Supliment la capitolele I–VIII.

Organizarea materialului „pe grupe de idei” plasează colecția printre lucrările europene de tip inovator ale secolului al XIX-lea, alături de Le Roux de Lincy, *Le livre des proverbes français* (1859), care a servit parțial ca model lui Iuliu Zanne, P.M. Roget, *Thesaurus of English Words and Phrases* (1852), P. Robertson, *Dictionnaire idéologique de la langue française* (1859), respectiv *Deutsche Sprachschatz* (1873–1877), al lui Daniel Sanders. Primele mari secțiuni ale *Proverbelor românilor*, „Natura fizică”, „Despre animale”, „Omul și organele sale”, „Despre viața fizică”, „Despre viața socială” [...], „Despre viața intelectuală și morală” sunt ușor de raportat la una din cele mai avansate teorii lexicografice, din perspectiva conceptului de „lexicologie structurală”, formulate de Rudolf Hallig și Walther von Wartburg și exemplificate, chiar lexicografic, de aceștia, din perspectiva unui „sistem rațional al conceptelor”, cu lexicul limbii franceze, în *Begriffsystem als Grundlage für die Lexicographie* (Berlin, ediția a doua, 1963), după următoarele trei mari secțiuni: A. *Universul*, B. *Omul*, și C. *Omul și Universul*. Ca și în cazul respectivei sistematizări a lexicului, structurarea proverbelor românești de către Zanne reflectă domeniul spiritualității ca pe un tot organizat, pornind de la două principii din teoria asupra limbajului ale lui W. von Humboldt, citate de Hallig și Wartburg în prefața studiului lor: (1) acela ce poate fi rezumat prin formula după care vocabularul (în cazul dat, frazeologia) este o „imagine a lumii” transmisă fiecărui membru al unei comunități lingvistice și (2), un principiu reluat mai ales de Saussure, acela al „articulării”, conform căruia toate mijloacele de exprimare ale unei limbi (respectiv ale unei mentalități) formează un ansamblu, un sistem în care fiecare parte face corp comun cu altele și este condiționat de acestea (Dumistrăcel, Hreapcă 2011: 176–177).

Marele merit al lui Iuliu Zanne este acela de a fi construit o colecție, articulată sub forma unui sistem, care să reflecte frazeologia, pe de o parte, din perspectiva specificității culturale, prin prezentarea obiceiurilor, credințelor,

¹³ * – Proverbe cunoscute personal de autor și culese de dânsul; Δ – Proverbe sătești (preluate prin anchetă indirectă); □ – Proverbe întrebunțate numai de literați; ● – Proverbe dubioase sau traduse din cele străine, cari însă nu s-au depărtat din diferite motive.

practicilor, superstițiilor, evenimentelor istorice din care au putut deriva frazeologismele, și, în aceeași măsură, din perspectiva tiparelor de gândire universale prin numeroasele cazuri de echivalențe străine ale frazeologismelor românești (însăși colecția *Proverbele românilor* a plecat de la intenția autorului de a realiza o lucrare de proverbe comparate)¹⁴.

2.2. Din punctul de vedere al unei „lingvistici integrale”, o lingvistică definită de Coșeriu ca proclamând „primatul istoriei”¹⁵, relația limbaj și cultură poate fi descrisă prin reflectarea în limbă a trei elemente de cultură, construirea și utilizarea unei locuințe, confecționarea de îmbrăcăminte și prepararea hranei¹⁶. Alimentația este unul dintre cele trei elemente care individualizează omul, iar reflectarea sa în limbaj devine relevantă la nivelul studierii mecanismelor de expresivitate. Acesta este și motivul pentru care am ales, spre a surprinde mai limpede profilul acestei opere, să analizăm capitolul al VII-lea al colecției *Despre viața fizică. Mâncare și băutură*.

Acest capitol cuprinde 1437 de frazeologisme organizate în ordine alfabetică, după cuvântul-titlu, păstrându-se cu acuratețe toate informațiile științifice: redarea frazeologismului-tip însoțit de semnele convenționale care marchează registrul utilizării și contextul culegerii, prezentarea numelui informatorilor, a textelor-sursă, a gloselor, a citatelor, a variantelor, a frazeologismelor echivalente din alte limbi, precum și a textelor care ar proba originea proverbului (credințe, obiceiuri, practici, superstiții, evenimente istorice, creații folclorice). Articolele sunt inegale ca întindere în funcție de numărul de frazeologisme și de valoarea acestora.

Excurs. Cuvintele-titlu care beneficiază de articole de sine stătătoare sunt: *acru, aguridă, aliu, aluat, amar, apă, apetit, ardei, asmațuchi, azimă, balamiș-balamuș, basamac, (a) bea, beltea, beat, beție, bețiv, băut, băutură, blejde, blid, bob, borș, botă, bragă, brânză, bucată, bucătărie, bucate, bucătură, burduf, burete, cafea, cană, cănceu, capac, caracudă, cărceag, cărciumă, cârnat, carne, caș, (a) căsca, cașcaval, castană, castravete, ceapă, a cerne, ceașcă, chiftea, cheag, chișlă, chisăliță, chișleag, cimbru, (a) cinățui, cinst, (a) cinsti, ciob, ciolan, ciorbă, cioric, cireașă, ciupercă, clisă, clondir, cocă, (a) coace, coconara, cocoș, codru, coajă, colac, colărez, coleșa, coastă, covrig, crud, cuhnie, curcubetă, curechi, drojdie, dulce, dulceață, (a) dumica, dumaticat, dușcă, (a) făcălui, făină, făineală, fărămitură, farfurie, fasole, fedeleș, felie, fidea, fiert, fiertură, flămând, (a) flămânzi, foame,*

¹⁴ Aceste două componente ale colecției sunt cu atât mai importante cu cât reflectă direcțiile actuale ale studierii frazeologiei: lingvistica cognitivă, care analizează frazeologismele ca structuri conceptuale și moduri metaforice de a reflecta lumea, rezultate ale universalilor de gândire (Lakoff/Johnson 1980; Kövecses 1995) și semiotica culturii, ce are în vedere figurativitatea frazeologismelor mediată de „taxonomii culturale” bazate pe tipuri de relații sociale, fenomene ale culturii materiale, fenomene intertextuale, domeniul conceptelor imaginare, al simbolurilor culturale (Dobrovol'skij 1998, Piirainen 2007, Mieder 2008).

¹⁵ Cf. Coșeriu 1996: 32, cu trimitere la studiul *Vom Primat der Geschichte* (1980), și p. 73–82, cu dezvoltarea temei formulate anterior, *Sincronia, diacronia e historia* (1968).

¹⁶ Această distincție vine în direcția concepției lui Hegel care deosebește omul de animal prin două atribute esențiale, limbajul și munca (Coșeriu 1996: 100).

foamete, fragă, (a) frământa, frigare, (a) frige, fript, gălușcă, găscă, (a) găti, găvan, ghiveci, gogoasă, gust, (a) gusta, gustare, gutuie, hârb, hrânaci, (a/se) hrâni, hrean, iaurt, icre, (a/se) îmbăta, îmbuca, îmbucătură, (a) închea, (a) închina, înghețată, (a) înghiți, înghițitură, (a) înseta, lacom, lapte, lapte acru, legumă, leorcă, leurdă, lingău, lingură, linguriță, linte, mahmur, maia, mălai, (a) mânca, mânca, mâncat, mâncător, mâncău, mandalac, manestra, mânușă, mărar, masă, măslină, mazăre, melesteu, măr, (a) mesteca, miel, miere, (a) mistui, moare, mură, mursală, mușcătură, muștar, nemâncat, nesărat, nucă, obricariță, oieșă, ol, oală, olei, os, (a/se) ospăta, oțet, ou, pahar, pahară, palancă, pâine, (a) păpa, papara, pară, păsat, pască, pasere, pastramă, pasmagiu, păstrăv, pătrunjel, pecie, peltea, perjă, pește, picătură, picuș, piemn, piștie, piper, pârjoală, pârlițură, pită, plăcintă, (a) plămădi, ploscă, pocal, poftă, pogace, poamă, porc, porumb, (a) prăji, prânz, praz, (a) pregusta, prepeliță, prună, pui, rac, răchie, rachiu, rahat, rântaș, rasol, (a) rasoli, ridiche, (a) roade, (a) săra, sărat, sărătură, sare, sătul, (a se) sătura, schimbea, scoică, scrob, sete, setos, seu, sfeclă, (a) slăi, slănină, smântână, smochină, șofei, șofran, somon, (a) sorbi, spanac, spirt, stafidă, strachină, sugaci, (a) suge, tacâm, taler, talmeș-balmeș, tărățe, țelină, terci, (a/se) terciui, tigaie, tingire, țâr, tivă, tivdă, tigvă, (a) toca, toartă, torteț, turtă, udătură, ulcea, ulcior, ulei, unt, untdelemn, untură, urcior, urdă, urzică, usturoi, varză, varzare, vas, vătălah, vin, vinars, vânat, vișel, zahar, zară, zeamă, zămnă, zupă.

Comentăm articolul dedicat cuvântului-titlu TURTĂ care cuprinde 11 frazeologisme: *Turta coaptă / Norocu-și așteaptă* „Despre fata îmbătrânită, care găsește noroc în căsătorie”, *Îl doare la burtă / Și mănâncă o turtă* „Bea și mănâncă, pe când alții rabdă. Unii au prea mult, alții mai nimica”, *Fieșicare își trage spuza pe turta sa* „Adică fieșicare îngrijește numai de-ale sale” (Zanne, P IV, 153), *Statu pe loc / Ca turta-n foc* „Se zice în glumă pentru cel care stă nemișcat”, *A mâncat turta, dar a rămas cărpătorul* „Despre cei ce tăgăduiesc, deși semnele vădesc altceva” (Zanne, P IV, 155), *A-i lua turta de pe spuză* „A-i lua cuiva ceea ce dorea să aibă, ce pregătea pentru dânsul și, prin urmare, a-l păcăli, a-l prosti”, *A-i mânca turta-n cap* „A-și râde de el cum vrea”, *A-i coace turta* „A-i întinde o cursă, a-i pune gând rău”, *A-i frânge turta* „A-l bate”, *A fi turtă* „A fi beat mort” (Zanne, P IV, 156), *A-l face turtă* „A-l bate” (Zanne, P IV, 156-157).

Redăm mai jos tratarea a două dintre frazeologisme, cu adaptarea textului la ortografia actuală:

TURTA

Vezi Brânză.

9347 *Δ **Îl doare la burtă Și mănâncă o turtă.**

T. BĂLĂȘEL, *înv. c. Ștefănești, j. Vâlcea.*

Bea și mănâncă, pe când alții rabdă. Unii au prea mult, alții mai nimica.

9348 * **Fieșicare își trage spuza pe turta sa.**

IORD. GOLESCU, *Mss. II, p. 72*

– GR. ALEXANDRESCU, *magistr. j. Putna.*

*Δ *Fiecare trage spuza (spuza) pe turta lui.*

A. PANN, *Edit.* 1889, p. 3; I, p. 7. – HINȚESCU, p. 191. – I. G. VALINTINEANU, p. 17. – HEL. RĂDULESCU, *Tand.*, p. 18 & 119. – S. I. GROSSMAN, *Dicț. Germ.*, p. 224. – P. ISPIRESCU, *Leg.* I, 1872 p. 179.; *Rev. Ist.* III, p. 382. – I. POPESCU, *înv. c.* Dobreni, j. Ilfov – ANDREI MARINESCU, *înv. c.* Humele, j. Argeș.

*Δ *Fiecare își trage foc pe turta lui.*

T. BĂLĂȘEL, *înv. c.* Ștefănești, j. Vâlcea.

*Δ *Fiecare își trage cenușa sub turta lui.*

V. FORESCU, *c.* Fălticeni, j. Suceava.

*Δ *Își trage spuza pe turta lui.*

S. MIHĂILESCU, *Șezăt.*, II, p.219. – P. GÂRBOVICEANU, *prof. c.* Vîrciorova, j. Mehedinți.

*Δ *Își trage spuza pe turtă.*

GAV. ONIȘOR, *prof. c.* Dobrovăț, j. Vaslui.

A trage spuza pe turta sa.

LAURIAN & MAXIM, II, p.1245.

– FR. DAME, IV, p. 97 & 174.

*Δ *Trage focu pe turta lui.*

AVRAM CORCEA, *paroh, c.* Coștei, Banat.

A trage focul pe turta cuiva.

LAURIAN & MAXIM, *Glosar*, p. 338.

*Δ *A trage cenușa pe turta lui.*

V. ALECSANDRI, *Teatr.*, p. 930. – G. TEODORESCU, *înv. c.* Lipova, j. Vaslui. – E. I. PATRICIU, *înv. c.* Smulți, j. Covurlui. – K. A. ZAMFIRESCU-DIACON, *înv. c.* Știubieni, j. Dorohoi.

Vezi *Oală*.

Adică fieșicare îngrijește numai de-ale sale (GOLESCU).

„A! ți-ai bătut joc de mine? a! pușchiule, m-ai făcut să cred că-s clironom? Ai cercat să mă strici cu Florica, pentru ca să *tragi cenușa pe turta ta?*” – ALECSANDRI, Florin și Florica

*Qilibet ad propriam tortellum confovet ignem.*¹⁷

Prov. Lat.

Chacun tire l'eau à son moulin.

Prov. Franc.

*Ognuno corre a smorzare il fuoco a casa sua.*¹⁸

Prov. Ombria.

*Jeder scharrt auf seinen Kuchen.*¹⁹

Prov Germ.

¹⁷ Fiecare trage focul la turta sa.

¹⁸ Fiecare aleargă să aprindă focul din casa sa.

¹⁹ Fiecare trage la turta lui.

*Every miller draws the water to his own mill.*²⁰

Prov. Engl.

*Her rager Ild til sin egen Kage.*²¹

Prov. Danez.

*Dat vil krar kara Eld under si Gryta.*²²

Prov. Norv.

După cum se observă, este foarte diferită tratarea celor două frazeologisme în articolul pe care l-am prezentat. Această deosebire provine din valoarea fiecăruia în discurs. Frazeologismul *Îl doare la burtă/ Și mănâncă o turtă* „Bea și mănâncă, pe când alții rabdă. Unii au prea mult, alții mai nimic” e mai puțin cunoscut. Este auzit de autor și certificat de corespondentul T. Bălășel, învățător din comuna Ștefănești, județul Vâlcea și pare să fie o creație populară care-și datorează rezistența mai ales conținutului ironic și rimei. În schimb, frazeologismul *Fieșicare își trage spuza pe turta sa* „Adică fieșicare îngrijește numai de-ale sale” cu forma-tip și sensul păstrate așa cum le-a redat Iordache Golescu în manuscris, cunoaște nu mai puțin de nouă variante, certificate fie de corespondenții din teritoriu, fie de textele scrise. Mai mult, frazeologismul merită contextualizarea printr-un citat din Vasile Alecsandri, din piesa de teatru *Florin și Florica*. Faptul că acest frazeologism este atât de viu se datorează, în primul rând, analogiei între grija pentru propria hrană și grija pentru propriul interes. Această analogie funcționează și în alte limbi, dovadă cele șapte exemple de structuri omoloage din limbi europene diferite.

Această tratare a frazeologismelor în funcție de valoarea lor în limbă este unică în lingvistica românească. Autorul încearcă să facă, și ajutat de semnele convenționale, o ierarhizare a unităților frazeologice după circulație și valoarea culturală, identificând materialul de factură populară generală, cel regional, cel care apare în scrisul cult, precum și materialul dubios. Astfel, vorbim despre un demers cu adevărat științific de antologare a frazeologismelor, ca rezultat al unor operații complexe de adunare, analiză, clasificare și organizare a structurilor fixe. Prin urmare, demersul științific de antologare a proverbelor acestei colecții putea să reprezinte și garanția românității vorbitorilor de pe un larg teritoriu sugerat chiar din titlu, *Proverbele românilor România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*.

3. Revenind la problema creării statelor naționale din Europa, în urma destrămării imperiilor austro-ungar și țarist, după hotărâri ale Conferinței de Pace de la Paris (1919–1920), trebuie să acceptăm faptul că o condiționare lingvistică a viitoarei entități statale România se putea încadra în precepte privind existența unei tradiții culturale, a unei psihologii populare comunitare. Din acest punct de vedere, lucrarea monumentală a lui Iuliu Zanne, *Proverbele românilor din România*,

²⁰ Fiecare morar trage apa la moara lui.

²¹ Fiecare îngrijește focul pe turta lui.

²² Fiecare vrea focul sub oala lui.

Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia avea toate motivele să reprezinte un argument pentru românitatea dunăreană. Evident, nu este vorba de statutul limbii române în lumea științei, ci de percepția lui dincolo de limitele acesteia, dar una, venind dinspre cultura generală a epocii, hotărâtoare, în epocă, pentru sfera politicii și a diplomației.

SURSE

- Zanne, Iuliu, *Proverbele românilor din România, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia. Proverbe, zicători, povățuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și cimilituri cu un glosar româno-frances*, vol. I–X, București, Editura Librăriei Socecu & Comp., 1895–1912.
- Zanne, Iuliu, *Proverbele românilor*, București, Editura Tineretului, 1959.
- Zanne, Iuliu, *Proverbele românilor din România, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia. Proverbe, zicători, povățuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și cimilituri cu un glosar, româno-frances*, anastatic edition vol. I–X, București, Asociația Română pentru Cultură și Ortodoxie „Scara”, 2003–2004.
- Zanne, Iuliu, *Proverbele românilor*, vol. I–II, Cluj, Editura Dacia, 2006.
- Zanne, Iuliu, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia. Proverbe, ziceri, povețe, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și cimilituri*, vol. I–II, ediție îngrijită de Roxana Vieru, prefață de I. Milică, Editura Vasiliana '98, Iași, 2019.

BIBLIOGRAFIE

- Arvinte, V., 1992–1993, „Contribuția lui Gustav Weigand la dezvoltarea dialectologiei românești”, *Anuar de lingvistică și istorie literară*, 33, p. 29–42.
- Bîrlea, O., 1974, *Istoria folclorică românești*, București, Editura Enciclopedică Română.
- Coroliuc, Alina Loredana, 2013, *Gustav Weigand și geografia lingvistică*/macau.uni-kiel.de/.
- Coșeriu, Eugen, 1996, *Lingvistica integrală*, interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române.
- Coșeriu, E., 2000, *Lecții de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt-înainte de M. Borcilă, Chișinău, Editura Arc.
- Datcu, I., 2004, „O restituire necesară”, în *România literară*, nr. 39.
- Dobrovol'skij, D., 1998, „On cultural component in the semantic structure of idioms”, în P. Ďurčo (ed.), *Europhras 97: International Symposium. September 2–5, 1997, Liptovský Jan. Phraseology and Paremiology*, Bratislava, p. 55–61.
- Dumistrăcel S., 2008, „Reflexe lingvistice ale Marii Uniri”, în *România din afara granițelor Țării. 90 de ani de la întregirea Regatului României*, Iași, Casa Editorială Demiurg, p. 116–123.
- Dumistrăcel, S., Doina Hreapcă, 2011, „Competența expresivă și «discursul repetat», în etno- și sociotexte: efecte ale «cunoașterii elocutionale» și ale «competenței idiomatice»”, în *Communication Interculturelle et Littérature*, 14 (2), p. 165–188.
- Hedeșan, Otilia, 2004, „Un proiect național”, în *România literară*, nr. 12.
- Kövecses, Z., 1986, *Metaphors of anger, pride and love. A Lexical approach to the structure of concepts*, Amsterdam – Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Lakoff, G., M. Johnson, 1980, *Metaphors we live by*, Chicago, University of Chicago Press.
- Mieder, W., 2008, *Strategies of wisdom: Anglo-American and German proverb studies*, New York, Peter Lang Publishing.

- Muşlea, I., 2005, „Academia și folclorul” în idem, *Arhiva de Folclor a Academiei Române. Studii, memorii ale întemeierii, rapoarte de activitate, chestionare. 1930–1948*. Ediție critică, note, cronologie, comentarii și bibliografie de I. Cuceu și Maria Cuceu. Prefață de I. Cuceu. Cluj, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2005, p. 63–70.
- Piirainen, E., 2007, *Phrasemes from a cultural semiotic perspective*, în H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick (ed.), *Phraseology. An International Handbook of Contemporary Research*, vol. 1, Berlin, Walter de Gruyter, p. 208–219.
- Savin, Petronela, 2018, *Bucate din bătrâni. Frazeologie și cultură românească*, Iași, Institutul European.
- Seche, M., 1966–1969, *Schiță de istorie a lexicografiei românești*, vol. I–II, București, Editura Științifică.
- Timoce-Mocanu, Cosmina, 2013, *Antropologia ritualului funerar. Trei perspective*, Cluj-Napoca, Mega, 2013.
- Vasiliu, M., 2003, „Cuvânt asupra ediției”, în *Proverbele românilor din România, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia. Proverbe, zicători, povățuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și cimituri cu un glosar româno-frances*, ediție anastatică, vol. I, București, Asociația Română pentru Cultură și Ortodoxie „Scara”.

THE “PROVERBS” OF IULIU ZANNE – A TESTIMONY WORK, AT VERSAILLES

Abstract

The anthology *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia* [The Proverbs of Romanians in Romania, Bessarabia, Bucovina, Hungary, Istria and Macedonia] (ten volumes, 1895–1912) constituted one of the “evidences” brought by the Romanian delegation at Versailles, at the Peace Conference in Paris (1919–1920), along with the collection of the journal *Convorbiri literare* (1867 →) and the *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, published by Gustav Weigand (1909), to assert the existence of a Romanian entity in the Carpatho-Danubian space. This study aims to promote and disseminate the idea that philological research was rallied to the project of the Great Union, illustrating, unintentionally and partly indirectly, but essentially, the unity of Romanians. More specifically, we discuss the issue of supporting the choice of the monumental work of Iuliu Zanne, *Proverbele românilor...*, as a proof of Romanian identity within a space that can be circumscribed to the ethnic map of the Romanian linguistic territory drawn by Gustav Weigand.